YVTLTK/143/2026 23.4.2026

Lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle

Asia: HE 45/2026 vp Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelimiä koskevien direktiivien täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi, asiantuntijakuuleminen 24.4.2026.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta kiittää mahdollisuudesta saada lausua eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelimiä koskevien direktiivien täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

Eräitä yleisiä huomioita hallituksen esityksestä

Ehdotetuilla muutoksilla pantaisiin täytäntöön Euroopan unionin neuvoston 7.5.2024 ja Euroopan parlamentin ja neuvoston 14.5.2024 antamat yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelimiä koskevat direktiivit (EU) 2024/1499 ja (EU) 2024/1500. Direktiiveillä on vahvistettu yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelinten toimintaa koskevat vähimmäisvaatimukset.

Hallituksen esityksen mukaan tuomioistuimille säädettäisiin velvollisuus kuulla tasa-arvovaltuutettua naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain soveltamista koskevissa asioissa. Hyvityksen vaatimisen määräaika säädettäisiin keskeytyväksi sovintomenettelyn ajaksi. Lisäksi säädöksiin otettaisiin säännökset valtuutettujen toimistojen sisäisestä organisoitumisesta, valtuutettujen julkaisemien kertomusten sisällöstä sekä siitä, mitä tietoja syrjintää epäilevälle tulee yhteydenoton alussa kertoa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan henkilöstöä koskeva nimittämistoimivalta esitetään siirrettäväksi pois oikeusministeriöltä. Yhdenvertaisuusvaltuutetulle ja tasa-arvovaltuutetulle säädettäisiin velvollisuus ilmoittaa sidonnaisuuksistaan.

Yhdenvertaisuuslakia ehdotetaan muutettavaksi niin, että määräaika vaatia hyvitystä ja syrjivien ehtojen mitättömäksi julistamista käräjäoikeudessa keskeytyisi, kunnes yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan asiassa antama ratkaisu on lainvoimainen. Tasa-arvolakiin ehdotetaan vastaavaa muutosta hyvityksen vaatimista koskien. Lisäksi ehdotetaan, että kanneajan kuluminen keskeytyy valtuutettujen johdolla käytävän sovintomenettelyn ajaksi. Tasa-arvolain soveltamisalalla sovintomenettelyn vaikutus kanneaikaan koskee vain hyvityskanteen määräajan kulumista.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta pitää hallituksen esityksessä ehdotettuja lainmuutoksia välttämättöminä direktiiveillä asetettujen velvoitteiden täyttämiseksi. Samalla lautakunta toteaa, että

osin ehdotetut muutokset voivat olla riittämättömiä etenkin mitä tulee yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan itsenäisen ja riippumattoman aseman turvaamiseen.

Hallituksen esitykseen sisältyvinä keskeisinä parannuksina nykyiseen oikeustilaan voidaan pitää ainakin seuraavia ehdotuksia.

1. Hyvitysvaatimuksen (YVL ja TaL) ja syrjivien ehtojen mitättömäksi julistamisen (YVL) kanneajan kulumisen keskeytyminen siihen saakka, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan päätös on tullut lainvoimaisesti ratkaistuksi sekä kanneajan kulumisen keskeytyminen sovintomenettelyn ajaksi.
2. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan oikeus nimittää itse henkilöstönsä.
3. Tasa-arvovaltuutetulle annettava mahdollisuus tulla kuulluksi tuomioistuimen käsitellessä tasa-arvolain soveltamisalaan kuuluvia asioita.
4. Yhdenvertaisuusvaltuutetulta ja tasa-arvovaltuutetulta edellytetyt sidonnaisuusilmoitukset
5. Yhdenvertaisuusvaltuutetun ja tasa-arvovaltuutetun toimistojen sisäisten toimintojen ja toimivaltuuksien selkiyttäminen

Hyvityskanteen määräajan keskeytyminen valtuutetun johtaman sovintomenettelyn ajaksi (YVL ja TaL) sekä yhdenvertaisuuslain soveltamisalalla sekä hyvityskanteen että syrjivien ehtojen mitättömäksi julistamisen määräajan kulumisen katkeaminen lautakunnan ratkaisun lainvoimaiseksi tuloon asti

Yhdenvertaisuuslakiin (1325/2014) lisättiin lainmuutoksella 1192/2022 säännös, jonka mukaan asian vireilletulo yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnassa katkaisee hyvitystä ja syrjivien ehtojen mitättömäksi julistamista koskevan kanteen määräajan kulumisen lautakuntamenettelyn ajaksi (26 § 3 mom). Säännöksen arvioitiin voivan edistää lautakunnan hyödyntämistä matalan kynnyksen oikeussuojakeinona, kun asiaan voisi saada lautakunnasta ratkaisun, ennen kuin kanneaika käräjäoikeuteen kuluu umpeen. Nykytilanteessa kanneaika alkaa kuitenkin kulua uudelleen heti, kun lautakunta on antanut ratkaisunsa, vaikka ratkaisusta valitettaisiin hallintotuomioistuimeen. Näin ollen syrjinnän uhri ei aina ehdi saada lautakunnan lainvoimaista ratkaisua asiassa, ennen kuin hänen tulee päättää hyvityskanteen nostamisesta. Luonnoksessa hallituksen esitykseksi säännöstä ehdotetaan muutettavaksi niin, että hyvityskanteen nostamisen määräaika alkaisi kulua uudelleen vasta, kun lautakunnan ratkaisu on saanut lainvoiman.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että asiamäärien merkittävän kasvun myötä lautakunnalle tulleiden hakemusten keskimääräinen käsittelyaika nykyisillä resursseilla on pidentynyt niin, että tilanteissa, joissa haetaan muutosta lautakunnan päätöksiin hallinto-oikeudelta, on hyvin todennäköistä, että kun asian käsittely hallinto-oikeudessa kestää pääsääntöisesti vähintään noin vuoden verran, kanneaika vanhenee ennen, kuin hallinto-oikeus on antanut asiassa ratkaisun. Jos asiassa vielä haetaan muutoksenhakulupaa korkeimmalta hallinto-oikeudelta, on selvää, että kanneoikeus ehtii vanheta, ennen kuin asiassa on saatu lainvoimainen ratkaisu. Pisimmillään lautakunnan ratkaisun lainvoimaiseksi tulo sen antamisen jälkeen on saattanut kestää jopa yli neljä vuotta.

Yhdenvertaisuuslaissa säädetyn hyvityksen saamisessa normaalissa riita-asioiden menettelyssä esiintyy tällä hetkellä niin suuria käytännön ongelmia, että se on useimmille syrjinnän uhreille tavoittamattomissa oleva mahdollisuus. Näin keskeinen osa uhrin oikeussuojasta jää toteutumatta.

Käytännössä on osoittautunut, ettei yhdenvertaisuuslakiin perustuvaa siviilioikeudellista hyvitysasiaa kannata viedä käräjäoikeuteen kuin poikkeuksellisesti. Ne, jotka ovat

haavoittuvimmassa asemassa, eivät saa hyvityksiä syrjinnästä kuin joissakin harvoissa tapauksissa, joissa on ollut kyse syrjintärikoksen tunnusmerkistöjen täyttymisestä. Varattomina tai vähävaraisina heillä ei ole mahdollisuutta siviilioikeudelliseen oikeudenkäyntiin suuren kuluriskin takia. Etenkin vammaiset henkilöt kuuluvat niihin, jotka usein joutuvat kohtaamaan heihin kohdistuvaa syrjintää. Suurin osa heistä elää niukasti erilaisten tukien varassa (ks. esim. Teittinen A. – Korpela T., Vammaisetuuksien saajat saavat selvästi muuta väestöä yleisemmin perustoimeentulotukea, 28.2.2022 https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/6454).

Myös valtioneuvoston tilaaman yhdenvertaisuuslain arviointiselvityksen ’Aidosti yhdenvertaiset, Yhdenvertaisuuslain arviointi’ - Valto (https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162552) tulokset, joiden mukaan hyvitystä on vaadittu käräjäoikeuksissa vuosina 2015–2019 yhdenvertaisuuslain perusteella vain alle 10 kertaa ja niistä oli hyväksytty muutama, viittaavat siihen, että vaadittuun hyvitykseen verrattuna moninkertainen oikeudenkäyntikuluriski käräjäoikeuksissa ehkäisee merkittävästi yhdenvertaisuuslain tarkoituksen toteutumista.

Kun edellä selostettu asiaintila yhdistyy vielä siihen, että kanneoikeuden vanhentuminen on hyvin todennäköistä tilanteissa, joissa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan päätöksestä haetaan muutosta hallinto-oikeudelta, voidaan arvioida, että on syntynyt vakiintunut oikeustila, jossa perustuslain 21 §:n mukaisten oikeuksien sekä yhdenvertaisuuslaissa säädetyn hyvityksen saamisen toteutuminen estyy juuri niiltä, jotka eniten ovat syrjinnältä suojaamisen tarpeessa. Syrjinnän kiellon loukkaamisen seuraamukset eivät ole tosiasiassa tehokkaita ja varoittavia kuten yhdenvertaisuuslaissa edellytetään eivätkä toteudu yhdenvertaisesti (ks. HE19/2014 vp., s. 89).

Suuri kuluriski toimii vahvemman osapuolen, useimmiten syrjijän eduksi. Tämä ehkäisee tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttamista, mikä on kuitenkin sekä perustuslakimme että yhdenvertaisuuslain perustavoitteita. Tämä on syrjinnän uhrin kannalta merkittävä osa sitä rakenteellista kokonaisuutta, joka heikentää uhrin pääsemistä oikeuksiinsa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on katsonut, että ensisijainen vaihtoehto tämän ongelman ratkaisemiseksi olisi antaa lautakunnalle toimivalta määrätä hyvityksestä. Lainsäätäjä ei ole katsonut aiheelliseksi ryhtyä muihin toimenpiteisiin kuin, että lautakunnalla on mahdollisuus antaa oikeudellisesti velvoittamaton suositus hyvityksen maksamisesta. Tähän mennessä saatujen tietojen mukaan lautakunnan antamaa hyvityssuositusta noudatetaan joko kokonaan tai osittain vain noin 19 %:ssa annetuista suosituksista.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, että ehdotettu muutos kanneajan kulumisen keskeytymisestä, kunnes lautakunnan päätös on tullut lainvoimaiseksi, on ehdottoman välttämätön. Samoin on välttämätöntä hyvityskanteen määräajan keskeytyminen valtuutetun johtaman sovintomenettelyn ajaksi.

Tasa-arvovaltuutetun oikeus tulla kuulluksi tuomioistuimessa tasa-arvolain soveltamista koskevissa asioissa

Yhdenvertaisuusvaltuutetulle on säädetty yhdenvertaisuuslaissa oikeus tulla kuulluksi tuomioistuimessa yhdenvertaisuuslain soveltamista koskevissa asioissa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, että ei ole olemassa hyväksyttäviä perusteita sille, miksi tasa-arvovaltuutetulla ei ole vastaavaa oikeutta, ja pitää ehdotettua muutosta välttämättömänä.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelinten riippumattomuus ja siihen liittyvät muutosehdotukset: lautakunnan henkilöstön nimittämistoimivalta ja valtuutettujen sidonnaisuusilmoitukset

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelimistä annettujen Direktiivien 3 artiklan 1 kohdan mukaan jäsenvaltioiden tulee toteuttaa toimenpiteitä sen varmistamiseksi, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelimet ovat riippumattomia ja vapaita ulkoisesta vaikutuksesta, ja että ne pidättyvät pyytämästä tai ottamasta vastaan ohjeita hallitukselta tai muulta julkiselta tai yksityiseltä yhteisöltä hoitaessaan tehtäviään ja käyttäessään toimivaltaansa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelinten on voitava hallinnoida omia taloudellisia ja muita resurssejaan sekä päättää sisäisestä rakenteestaan, vastuuvelvollisuudestaan, henkilöstöstään ja organisatorisista asioistaan.

Direktiivien johdantokappaleissa (17, 18) todetaan, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelimet voivat olla osa ministeriötä tai muuta organisatorista yksikköä, edellyttäen että käytössä on tarvittavat suojatoimet, joilla varmistetaan, että ne suorittavat tehtävänsä riippumattomina poliittisesta, taloudellisesta, uskonnollisesta tai muusta vaikuttamisesta. Omien resurssien hallinnointiin kuuluu myös oman henkilökunnan valitseminen ja hallinnointi.

Direktiivien 3 artiklan 2 kohdan mukaan jäsenvaltioiden on säädettävä läpinäkyvistä menettelyistä, jotka koskevat yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelinten päätöksenteko- tai johtotehtävissä toimivien henkilöiden valintaa, nimittämistä, tehtävistä erottamista ja mahdollisia eturistiriitoja, jotta voidaan taata heidän pätevyytensä ja riippumattomuutensa.

Johdantokappaleiden (17, 18) mukaan päätöksenteko- tai johtotehtävissä olevien tulisi olla riippumattomia ja päteviä hoitamaan tehtäväänsä ja heidät tulisi valita avoimella menettelyllä.

Direktiivien johdantokappaleiden (18, 19) mukaan yhdenvertaisuus ja tasa-arvoelinten olisi toimittava puolueettomasti erityisesti yksittäistapausta arvioidessaan varsinkin silloin, kun niillä on sitovia päätöksentekovaltuuksia.

Direktiivien 4 artiklan mukaan jäsenvaltioiden on kansallisten talousarviomenettelyjensä mukaisesti varmistettava, että kullakin yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelimellä on käytettävissään tarvittavat henkilöstö-, tekniset ja taloudelliset resurssit, jotta se voi hoitaa kaikki tehtävänsä ja käyttää kaikkia toimivaltuuksiaan tuloksellisesti niillä aloilla, joita nämä direktiivit koskevat.

Johdantokappaleiden (20, 21) mukaan resurssit tulisi varmistaa niin, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelimet voivat suorittaa kaikki tehtävänsä tehokkaasti, kohtuullisessa ajassa.

Direktiivien johdantokappaleissa (21, 22) todetaan, että on tärkeää, että taloudelliset resurssit pysyvät vakaina, että ne on suunniteltu monivuotisiksi ja että ne kattavat myös ennakoimattomat kustannukset. Resurssien on mahdollistettava myös se, että tasa-arvoelimet sekä käyttävät automatisoituja järjestelmiä työssään ja arvioivat näiden järjestelmien syrjimättömyyttä.

Direktiivien 9 artiklan 2 kohdan mukaan sekä ei-sitoviin lausuntoihin että sitoviin päätöksiin on tarvittaessa sisällyttävä toimenpiteitä havaittujen yhdenvertaisen kohtelun periaatteen rikkomisten korjaamiseksi ja niiden toistumisen estämiseksi. Käyttöön on otettava asianmukaiset mekanismit ei-sitovien lausuntojen jatkotoimia ja sitovien päätösten täytäntöönpanoa varten.

Hallituksen esityksessä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan pääsihteerin nimittämistoimivalta siirrettäisiin oikeusministeriöltä valtioneuvostolle ja lautakunnan muun henkilöstön nimittämistoimivalta oikeusministeriöltä lautakunnalle itselleen. Lautakunta voisi työjärjestyksellä

määrätä nimittämistoimivallasta tarkemmin. Muutos perustuu direktiivien 3 artiklan 1 kohdan vaatimuksiin yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelinten riippumattomuudesta.

Säädösmuutosehdotuksen perusteluiden mukaan henkilöstön nimittämistoimivallan siirtäminen pois oikeusministeriöltä korostaa lautakunnan itsenäisyyttä ja riippumattomuutta ministeriöstä.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta pitää lautakunnan henkilöstön nimittämistoimivallan siirtämistä lautakunnalle direktiivien velvoitteiden mukaisesti perusteltuna ja oikeansuuntaisena etenkin, kun lautakunta on esityksessä todetusti tähänkin saakka huolehtinut henkilökuntansa rekrytoinnista, ja oikeusministeriö on aina nimityspäätöksessään toiminut lautakunnan ehdotuksen mukaisesti.

On kuitenkin huomattava, että toisin kuin yhdenvertaisuusvaltuutetun ja tasa-arvovaltuutetun osalta on asian laita, oikeusministeriö säilyy edelleen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan henkilöstön työantajaviranomaisena ja käyttää siis ylintä työantajan direktiovaltaa suhteessa lautakunnan pääsihteeriin ja esittelijöihin, jotka rinnastuvat itsenäisen ja riippumattoman asemansa puolesta tuomioistuimen esittelijöihin. Oikeusministeriöllä ei ole vastaavaa työnantajan direktio-oikeutta suhteessa yhdenvertaisuusvaltuutetun ja tasa-arvovaltuutetun henkilökuntaan. Voidaan siis todeta, että tässä suhteessa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan henkilöstön aseman itsenäisyys ja riippumattomuus on muodollisesti heikompi suhteessa ministeriöön kuin mitä on valtuutettujen henkilöstön asema.

Pääsihteerin nimittämisen siirtäminen valtioneuvostolle on monitahoinen kysymys, joka liittyy lautakunnan ja sen pääsihteerin erityiseen asemaan puolueettomana, itsenäisenä ja riippumattomana oikeusturvaelimenä, jonka jäseniin ja esittelijöihin sovelletaan oikeudenkäymiskaaren tuomarin jääviyttä koskevia määräyksiä. Tässä pääsihteerin ja lautakunnan jäsenten sekä esittelijöiden asema eroaa selvästi valtuutettujen ja heidän henkilökuntansa asemasta, kun valtuutettuihin ja heidän henkilökuntaansa sovelletaan vain hallintolain mukaisia jääviysperusteita. Tätä eroa ja sen merkitystä ei selvästikään ole huomattu tai ymmärretty esitystä valmisteltaessa, koska sitä ei esityksessä mainita.

Kun lautakunnan jäsenet, puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja mukaan lukien, nimittää valtioneuvosto, voidaan pääsihteerin nimittämistoimivallan siirtoa valtioneuvostolle pitää siinä mielessä perusteltuna, että pääsihteerin nimitys rinnastuu statukseltaan jäsenten nimittämiseen. Lautakunnan itsenäisyyden ja riippumattomuuden kanalta pääsihteerin nimitystoimivallan siirtäminen valtioneuvostolle vie nimityksen kuitenkin niin lähelle valtioneuvoston poliittista vallankäyttöä, että syntyy vaara nimityksen politisoitumisesta, koska ministerillä on keskeinen vaikutusvalta nimityksen viemisessä valtioneuvoston päätettäväksi.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta kiinnittää huomiota myös siihen, että hallituksen esityksessä on jätetty arvioimatta, vastaako nykyinen lautakunnan talouden järjestäminen osaksi ministeriön toimintamenomäärärahaa direktiivissä edellytettyä itsenäisyyttä ja riippumattomuutta ja omien resurssien hallinnointia sekä mitkä ovat oikeusministeriön toteuttamassa järjestelyssä ne tarvittavat suojatoimet, joilla varmistetaan, että lautakunta voi suorittaa tehtävänsä kaikissa olosuhteissa riippumattomana poliittisesta, taloudellisesta, uskonnollisesta tai muusta vaikuttamisesta.

Lautakunnan riippumattomuudella tarkoitetaan yhdenvertaisuuslain esitöiden mukaan sitä, että lautakunnan tulee olla tuomioistuimen ja muun lainkäyttöelimen tavoin ratkaisutoiminnassaan riippumaton muiden tahojen, kuten viranomaisten tai eri intressiryhmien samoin kuin ratkaistavana olevan asian osapuolten vaikutuksesta. (HE 19/2014, s. 99).

Laissa säädetyn tehtävänsä mukaisesti yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toiminnan on oltava riippumatonta niin toimeenpanovallasta kuin erilaisista intressitahoista ja valvonnan kohteista, jotta se voi toimia uskottavasti ja tehokkaasti. Sillä turvataan yksilön mahdollisuutta päästä oikeuksiinsa, jos toimeenpanovallan käyttäjät tai muut valvonnan kohteet eivät toimi yhdenvertaisuuslain mukaisesti, kuten perustuslaki edellyttää.

Poliittisessa ohjauksessa oleva toimeenpanovaltaa käyttävä oikeusministeriö on myös lautakunnan lainkäyttö- tai muun valvontatoiminnan kohde. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta harjoittaa suhteessa ministeriöön ulkoista valvontaa itsenäisesti ja riippumattomasti. Tämä asettaa rajat sille, missä määrin ja kuinka laajasti ministeriö voi joko suoraan tai välillisesti hallinnoida sen yhteydessä toimivaa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakuntaa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että lainmuutoksilla toimeenpantavien direktiivien lisäksi Euroopan neuvoston rasismin ja suvaitsemattomuuden vastaisen toimikunnan suositus nro. 2. edellyttää, että lautakunnalle varmistetaan sekä *de jure* että *de facto* itsenäisyys toimeenpanovallasta oikeudellisesti erillisenä toimielimenä. Suosituksessa edellytetään lautakunnan kaltaisten erityiselimien voivan toimia ilman minkäänlaista puuttumista valtion taholta ja niille tulee antaa kaikki niiden itsenäisen toiminnan turvaamiseksi välttämättömät takeet, joihin kuuluu muun muassa valta päättää resurssiensa käytöstä parhaaksi katsomallaan tavalla. Suosituksen mukaan lautakunnalla tulisi olla oma eduskunnan vahvistama määräraha. Edelleen suosituksen mukaan lautakunnan toimivallan ja tehtävien kasvaessa myös lautakunnan käytettävissä olevaa määrärahaa tulee lisätä vastaavasti.

Myös YK:n Pariisin periaatteiden B - osan 2 kohdassa todetaan välttämättömyys varmistaa lautakunnan kaltaisten toimielinten itsenäisyys niin, ettei niiden toiminnan itsenäisyyteen ole mahdollista puuttua resurssijärjestelyjen kautta.

Siitä huolimatta, että lautakunta ei hyväksynyt oikeusministeriön esitystä määrärahan siirtämisestä, oikeusministeriö päätti tehdä siirron niin, että vuodesta 2020 alkaen lautakunnan määräraha on välittömästi osa ministeriön oman toiminnan toimintamenomäärärahaa. Tätä perusteltiin sillä, että näin saavutetaan tarvittavaa joustavuutta yllättävissä määrärahatarpeissa.

Tämä merkitsee sitä, että eduskunta ei pääse päättämään asiasta valtion tulo- ja menoarvion vahvistamisen yhteydessä, vaan lautakunnan määräraha on yksinomaan poliittisessa ohjauksessa olevan toimeenpanovaltaa käyttävän ministeriön päätettävissä vuosittain. Ennen vuotta 2020 lautakunnan määräraha (ja aiemmin syrjintälautakunnan määräraha) on ollut erillisellä momentilla, joka ei ole ollut suoraan yhteydessä ministeriön oman toiminnan määrärahojen kanssa. Tässä suhteessa lautakunnan asema poikkeaa yhdenvertaisuusvaltuutetun ja tasa-arvovaltuutetun tilanteesta, vaikka se lainsäädännössä on määritelty oikeusministeriön yhteydessä toimivaksi itsenäiseksi ja riippumattomaksi valvontaviranomaiseksi kuten valtuutetutkin. Vuonna 2024 valtuutettuja koskevia lakeja muutettiin niin, että ne toimivat oikeusministeriön hallinnon alalla, eivätkä oikeusministeriön yhteydessä. Valtuutettujen muodollista riippumattomuutta oikeusministeriöstä on siten vahvistettu ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan heikennetty.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että oikeusministeriön toteuttama järjestely avaa ministeriölle mahdollisuuden disponoida lautakunnan resursseista tavalla, joka käytännössä voisi häivyttää lautakunnan taloudenpidosta muodollisen itsenäisyyden niin, että päätäntävalta lautakunnan taloudesta olisi yksinomaan ministeriöllä, ja lautakunta olisi enintään kuultavan asemassa. Lautakunta katsoo, että vain järjestämällä lautakunnan määräraha omalle erilliselle eduskunnan päätösvaltaan kuuluvalle momentilleen, turvataan lautakunnan itsenäinen ja riippumaton asema suhteessa sen valvonnan kohteena olevaan toimeenpanovaltaa käyttävään poliittisessa ohjauksessa olevaan oikeusministeriöön.

Vain silloin, kun päätösvalta lautakunnan määrärahan perustasosta on eduskunnalla, voidaan laissa edellytetty lautakunnan itsenäisyys ja riippumattomuus ministeriöstä turvata niin, ettei synny välitöntä vaaraa lautakunnan siirtämisestä käytännössä ministeriön hallinnon alaiseksi. Vain sellainen järjestely suojaa lautakuntaa siltä, ettei sille osoitettuja määrärahoja ja henkilöresursseja voida siirtää lautakunnalta pois kesken talousarviovuotta johonkin muuhun käyttöön suorin määrärahasiirroin.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan aloittaessa toimintansa vuonna 2015 lautakunnan täysistunto joutui ensi töikseen kääntymään oikeusministeriön puoleen, jotta ministeriö antaisi lautakunnan käyttöön eduskunnan vahvistaman määrärahan mukaisesti sille yhdenvertaisuuslain säätämisen yhteydessä myönnetyn 1 HTV:n (esittelijän virka). Oikeusministeriö katsoi kuitenkin parhaaksi olla antamatta lautakunnan käyttöön tuota 1 HTV:n suuruista esittelijäresurssia, joka saatiin lautakunnalle vasta 15.3.2017.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, että kun poliittisesti ohjattu ministeriö on voinut eduskuntaa kuulematta puuttua jopa eduskunnan lautakunnalle vahvistamaan määrärahaan, on selvää, ettei ministeriön nyt toteuttama määrärahajärjestely anna direktiiveissä edellytettyjä takeita lautakunnan itsenäisyydelle ja riippumattomuudelle kuten ei myöskään resurssien vakaudelle.

Ottaen huomioon yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan ratkaisupakon sekä lautakunnan käytettävissä oleviin niukkoihin resursseihin nähden suuriksi kasvaneet asiamäärät (viimeisen kolmen vuoden aikana 150-160 hakemusta vuosittain), yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että direktiivien edellyttämä resurssien varmistaminen niin, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta voi suorittaa kaikki tehtävänsä tehokkaasti kohtuullisessa ajassa, on vaarassa jäädä toteutumatta asianmukaisesti.

Muut huomiot

Yhdenvertaisuuslakia valmisteltaessa ja säädettäessä tavoitteena oli eri syrjintäperusteiden saaminen samanlaisten oikeussuojakeinojen ja seuraamusten piiriin. Tätä korostettiin myös eduskunnan lausumassa vuonna 2003, kun hallituksen edellytettiin ryhtyvän valmistelemaan esitystä ”sellaiseksi yhdenvertaisuuslainsäädännöksi, jossa lähtökohtana on suomalainen perusoikeusjärjestelmä ja kaikkien syrjintäperusteiden asettaminen samanlaisten oikeussuojakeinojen ja seuraamusten piiriin" (EV 95/2003 vp).

Yhdenvertaisuuslakia (1325/2014) säädettäessä perustuslakivaliokunta tunnisti ehdotetussa laissa useita ongelmia, jotka liittyivät juuri tasa-arvolain (609/1986) ja yhdenvertaisuuslain eroavaisuuksista johtuviin perusteettomiin syrjintäperusteesta aiheutuviin erotteluihin (PeVL 31/2014 vp - HE 19/2014 vp, 22.10.2014). Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta yhtyi perustuslakivaliokunnan huoleen valvonnan yhtenäisyyden turvaamisesta. (TyVM 11/2014 vp — HE 19/2014 vp, HE 111/2014 vp.)

Perustuslakivaliokunnan toteamia ongelmakohtia olivat mm. mahdollisuus käsitellä hyvitysasiat ensi asteena yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnassa, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalta puuttuva toimivalta työelämäasioissa yhdenvertaisuuslain soveltamisalalla, yksilöltä puuttuva mahdollisuus saattaa asioita vireille yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnassa tasa-arvolain soveltamisalalla.

Eduskunta edellytti yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksen yhteydessä, että valtioneuvosto selvittää syrjinnän uhrien oikeussuojan vahvistamiseksi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan

kehittämisen matalan kynnyksen oikeussuojaelimeksi, joka voi määrätä maksettavaksi hyvitystä (EK 40/2022 vp). Toistaiseksi valtioneuvosto ei ole ryhtynyt selvittämään asiaa.

Eduskunta edellytti yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksen (1192/2022) hyväksyessään myös, että valtioneuvosto selvittää yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivallan työelämän asioissa yhdenvertaisuuslain soveltamisalalla (EV 189/2022 vp HE 148/2022 vp). Oikeusministeriö on teettänyt selvityksen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivallasta työelämän asioissa yhdenvertaisuuslain soveltamisalalla (Oikeusministeriön julkaisuja 2026:7). Luonnosehdotuksen perusteluiden mukaan lainsäädännön muutostarpeita tältä osin harkitaan selvityksen valmistuttua.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, että valtioneuvoston tulisi pikimmiten ryhtyä tarvittaviin toimiin edellä esiin tuotujen ratkaisuaan jo varsin pitkään odottaneiden epäkohtien korjaamiseksi.

Juhani Kortteinen, pääsihteeri

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta